

DUNJA RIHTMAN-AUGUŠTIN

Institut za etnologiju i folkloristiku

Zagreb, Zvonimirova 17

HIPOTEZA ANTUNA RADIĆA O DVIJE KULTURE I HRVATSKA ETNOLOGIJA

Pretpostavka Antuna Radića o kulturi gospode i kulturi seljaka, zajedno s njegovom *Osnovom*, tvori temelj moderne hrvatske etnologije. Ta se hipoteza ovdje ne razmatra samo zbog njezina etnološkoga značenja nego i u okviru javne djelatnosti njezina autora jednako kao i s obzirom na njegove uzore. Utvrđuje se, međutim, da autor ambivalentno interpretira međusobni odnos dviju kultura: kao jaz među njima, ali i kao prenošenje kulturne baštine davnih viših (nacionalnih) slojeva seljačkoj kulturi. U tom svjetlu Radićevu teoriju o dvije kulture moguće je razumjeti kao okvir za istraživanje međuodnosa nacionalnoga i kulturnoga identiteta.

Ključne riječi: etnologija, Antun Radić

Iako je u posljednjim desetljećima *Osnova za sabiranje i proćavanje građe o narodnom životu*, što ju je sastavio i objavio Antun Radić, pretežno prosuđivana samo sa stajališta njezine metodološke vrijednosti u etnologiji i sociologiji, o njoj postoje i drukčije, rekla bih dalekosežnije, ocjene. Na primjer: prikazujući ideologiju Hrvatske seljačke stranke u svojem kapitalnom djelu o politici i gospodarskoj mijeni u nekadašnjoj Jugoslaviji, Jozo Tomašević upozorava na političko značenje projekta sustavnoga istraživanja sela koji je u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* ostvario Antun Radić (Tomasevich 1955:255). A po mišljenju hrvatskoga publiciste i povjesničara Josipa Horvata *Osnova* nema samo etnološko nego izvanredno kulturno značenje (Horvat 1939:428, 429):

Taj spis u kulturnoj prošlosti Hrvata zauzima isto onako odlučno mjesto kao Gajeva *Kratka osnova horvatsko-slavonskoga pravopisanja* iz 1830. Ukazala je ta knjižica praktičan put kako grad, gradjanstvo i inteligencija, mogu doći do naroda i spoznati ga. Sam Ante Radić

pokazuje kako se njegova metoda primjenjuje, na toj ideji radja se nova politička stranka, koja će dovršiti preporod, učiniti seljaka ne samo pasivnim nego aktivnim političkim faktorom, koji starom hrvatskom pravu daje nov suvremen socijalan sadržaj — ali donijeti i nov obrat cijele kulturne orijentacije Hrvata — obrat k narodu, njegovim tradicijama, njegovom duhu. S tim povratkom k narodu likvidiraju se traženja priključaka na zapadni svijet: on ostaje učiteljem za materijalnu civilizaciju, ali duhovni uticaj njegov nova orijentacija otklanja.

Pretvoriti seljake u političke subjekte — Hrvate, program je braće Radića, a Antuna će potaknuti da se obrati etnologiji¹ radi istraživanja narodne — seljačke kulture koja je, po njegovu uvjerenju, ne samo riznica simbola nego i same biti hrvatskoga identiteta. Zato mi se čini da ponovno ispitivanje poznate dvoslojne definicije kulture² Antuna Radića u uvodu spomenute *Osnove* (1897) treba obaviti imajući na umu ne samo etnološku metodologiju nego i političke poticaje takvu shvaćanju kulture. To je uostalom u skladu sa zahtjevima suvremene etnoantropološke kritike koju, kad se bavi minulim teorijama, zanimaju baš njihovi tvorci.

Kultura je po Radićevu mišljenju zapravo skup razlika koje dijele "narod" od "gospode", inteligencije. Riječ je uostalom o dvjema kulturama: narod ima svoju, a gospoda svoju kulturu. Poblіže, kultura je "život, način

¹ Kad uoči Drugoga svjetskoga rata tadašnji ideolog Hrvatske seljačke stranke Rudolf Herceg uzvisuje etnologiju na razinu ideologije pokreta, on narodnu tj. autohtonu seljačku kulturu proglašava glavnim mjerilom naroda kao kulturne individualnosti. "Te principe (kulturne individualnosti, primj. D. R. A.) od znanosti proučavaju etnografija i etnologija, zato se njihovim rezultatima služi Seljačka Sloga. Ona bi se služila i rezultatima temeljne sociologije i seljačkoga gospodarstva, pa i prirodne pedagogije, ali to se još ne proučava, a kamoli bi se naučalo. Zato Seljačka sloga radi u glavnom samo sa seljacima, kojima je to vitalni interes, naročito u sadašnjim prilikama. Od neseljaka mogu tu učiniti nešto, a da ne kvare, samo oni koji su upoznali u čemu je bit etnosa, u čemu je bit hrvatske seljačke autohtone kulture" (Herceg 1941:16).

² "Što je narod? Ne misli se tu na čitav narod ili hrvatski, ili srpski, ili slovenski, ili bugarski, već se misli onaj veći dio naroda, koji — recimo za sada — živi po selima, rukama radi, koji u velikoj većini ne nosi francuskoga odijela, koji nije učio nikakih, ili gotovo nikakih škola. I ovo su, istina, razlike, koje dijele narod od gospode, inteligencije, no ni svaka za se, ni sve zajedno nijesu, kako ćemo vidjeti, prava razlika, po kojoj bismo mogli prepoznati čovjeka iz naroda od gospodina. Prava je razlika — druga kultura. Gospoda imaju svoju, narod svoju kulturu. A kad kažemo kultura, mislimo baš ono, što je zadaća, da se u "Zborniku" sabere: život, način života. Život je ovdje samo kratica. Kad upoznamo narodni život, znat ćemo, česa narodu treba za život, kako radi i počiva, tko mu je drag, a tko mrzak, što mu je pravo, a što krivo, kako se veseli i žalosti, o čem snatri, česa se boji i čemu se nada...Poredimo li život i običaje, čućenje i vjerovanje, znanje i mišljenje narodno s gospodskim, vidjet ćemo, da je u jednom i drugom u velikoj većini samo ono jednako, zajedničko, što je jednako u svih naroda, u svih ljudi: i narod jede i pije, i narod se veseli i plače, i narod vjeruje, misli nešto i zna nešto — i u gospode sve to vidimo; ali kako se narod vlada kod jela, kako se veseli — tomu se gospoda smiju; što narod vjeruje i misli, to je gospodi glupo; gospoda narod žale i govore, da bi ga trebalo prosvjetliti, tj. učiniti, da se narod vlada, da vjeruje i misli onako, kako je to u gospode. To je poznato, razlika je očita" (Radić 1936:3,4).

života". No nakon objašnjenja što slijedi zaključujemo da su život, način života shvaćeni kao kratica za nešto mnogo šire i značajnije, nešto što bi moderni povjesničari i kulturni antropolozi zacijelo nazvali mentalitetom.

Već sam se bavila Radićevom teorijom o dvjema kulturama (Rihtman-Auguštin 1988) i ondje sama sebi obećala da bi "možda trebalo ponovno pročitati samoga Radića" (isto:61).

Izabrat ću, dakle, tri mogućnosti za ponovno promišljanje Radićeva dvoslojnoga modela kulture. Prvu bih mogla nazvati kontekstualnom, tj. takvom koja bi pomogla da Radićev pristup kulturi i njezinoj dvoslojnosti razumijemo u njegovu vremenu. Drugu bih mogla nazvati etnološkom ili kulturno-antropološkom, tj. takvom koja bi pomogla da Radićevu misao smjestimo u okvire ne samo onodobnih nego i kasnijih znanstvenih, kulturoloških ili kulturno-antropoloških pristupa dvoslojnosti kulture. Treću pak mogućnost pružaju Radićevi radovi o pojedinim fenomenima narodne kulture u kojima on donekle nadilazi prvobitnu hipotezu.

(1) Vrlo je očito da dvoslojna koncepcija kulture potkraj prošloga stoljeća proizlazi iz socijalne strukture tadašnje Hrvatske, to jest Radićevim riječima:

... jer, kako se računa, a za to baš i ne treba velikoga računa, od 100 Hrvata ima 90 seljaka. Kod izbora doduše ne će biti tako, jer vi znate, da mnogi seljak nema prava glasa, a ima ga gotovo svaki pisarčić. Ipak se može kazati, da i kod izbora u banskoj i dalmatinskoj Hrvatskoj ima od stotine izbornika barem 70 do 80 seljaka... (Radić 1938a:14).

Preostalih deset postotaka stanovništva su "gospoda" i inteligencija, o kojoj Radić baš nema laskavo mišljenje. Smatra da je jedina i najjača politička spoznaja hrvatskoga puka ona o hrvatskoj gospodi, koji su se uvijek stavljali u službu tuđinca i bili izdajice, odnosno koji su se svojim obrazovanjem i socijalnim statusom "denacionalizovali" (Radić 1938a:81). U puku i u narodnoj kulturi, stoga, treba tražiti znakove narodnoga identiteta; ali ne zadovoljiti se samo time što "seljake činimo Hrvatima", kako on sam kaže (1938b:195).³ Poznato je Radićevo shvaćanje gospodske kulture kao tuđinske i ideja o "jazu" među dvjema kulturama; ono uostalom djelomično reflektira stvarno stanje.

Razmatranje odnosa između narodne kulture i kulture gospode koja je izgubila nacionalni identitet ne iscrpljuje se, međutim, na političkoj razini. Radić se zalaže za valorizaciju narodne kulture: ona nikako ne

³ "Nakon ilirskog pokreta, koji je zahvatio više staleže, nego li obični 'demos' nakon pedesetih godina, moramo danas priznati, da je naša inteligencija nazadovala u nacionalnom osjećaju. A zašto? Zato, jer mi mislimo, da se naša inteligencija daje nacionalizovati samo političkim sredstvima, koja su širokoj masi pristupačna, ali koja se različito prosudjuju u inteligenciji, ili zato, jer mislimo naše najviše slojeve učiniti Hrvatima kao i seljaka što činimo Hrvatom" (Radić 1938b:195).

smije biti ispod kulture "gospode", ali ni na razini kulture "divljaka".⁴ Tako se Antun Radić uključuje u klasičnu dvojnost u pristupima narodnoj ili pučkoj kulturi što je više stoljeća susrećemo u europskoj literaturi: ili se pučku kulturu smatralo inferiornom, barbarskom, mizernom pa se od nje ne samo zaziralo nego je se i preziralo (mizerabilistički pristup) ili je se pak uzvisivalo i idealiziralo (populistički pristup). Ta je tema plod iscrpne rasprave dvaju suvremenih francuskih sociologa (Grignon, Passeron 1989) koji upozoravaju na različite kombinacije tih pristupa, čak i unutar opusa pojedinih pisaca.⁵

Zajedno sa svojim velikim uzorom J. Micheletom, Antun Radić⁶ kritizirati će romantičarske poglede na narodnu kulturu (v. Michelet 1930:22 i passim), što ipak ne znači da se neće romantički zanositi vrednotama hrvatske pučke kulture i poticati njezino više ili manje romantičko otkrivanje. Ako se zna koliko je cijenio slavenske autore i ruske narodnjake, onda nas ni to neće iznenaditi. S druge strane, radi spomenutih prosvjetiteljskih, zapravo političkih ciljeva aktivno će nastojati da se pučka kultura temeljito istraži u njezinu svakidašnjem životu i bez uljepšavanja.

(2) Iako neki autori pokazuju kako ideja o dvoslojnosti kulture potječe još od Herdera (v. Burke 1991:18), njezina moderna artikulacija,

⁴ Usp. bilješku 6.

⁵ "... granica o kojoj govorimo (među mizerabilizmom i populizmom primj. D. R. A.) teče sinusoidno u svim opisima narodne kulture, gotovo uvijek sudjeluje u alternativnim interpretacijama..." (Grignon-Passeron 1989:37).

⁶ Izričito je to iskazao u svom prikazu Micheletove knjige "Le peuple", 1898. Za etnologiju značenje ima i ova detaljno razrađena misao iz članka o Hrvatskim narodnim svatovima (*Obzor* 1913): "Naša knjiga, koliko se bavila narodnim našim svatovima, bavila se njima ili s gledišta romantičkoga divljenja i snatrenja o "dubokom" značenju "lijepih", "simboličkih" itd. toliko slavljanih — i policajno i moralno kudjenih "narodnih običaja", ili sa suhoga gledišta folklorskoga. Prvo je stajalište u toliko krivo, u koliko je romantički pogled na svijet i život uopće kriv. U praksi je ovo gledište ostalo sasvim neplodno. Za znanstveni studij narodnoga života ne vrijedi ovo romantično gledište ništa, a i u umjetnosti se s ovoga gledišta nije učinilo ni moglo ništa učiniti iz našega narodnoga života. Pripovijesti — novele — naše iz narodnoga života, načičkane i prenatrpene često svim mogućim rekvizitama iz toga narodnoga života — sasvim su ne samo bez umjetnosti nego i bez života. Više, često i dosta života, ali manje umjetnosti ima u sličnim pripovjestima i dramama istom od onda, otkad su nekoji mlađji književnici na narodni život gledati s realističkog gledišta, čemu ima gdješto traga i u Šenoe. — Folklorski — narodopisni, etnografski, narodoznanstveni — pogled na narodni naš život također je kriv, i to poglavito zato, što je po njemu narodni naš život strpan u isti red s opisima običaja svih mogućih divljaka sve tamo do američkih prašuma i afričkih crnaca, kod kojih o kulturi i kulturnim formama ne može biti ni govora. Naš narodni život naprotiv pokazuje očevidne tragove, ostatke i sačuvane još forme izvjesne jedne kulture, pa je sasvim naravski, da ni sam studij narodnoga života na folklorističkom temelju nije kod nas nikoga mogao zagrijati. — Jedino pravo gledište, s kojega na naš narodni život treba gledati, jest i može biti samo kulturno, što svakako znači kulturnohistorijsko" (Radić 1938b:148).

koja je uvelike utjecala na etnološku i povijesnu znanost, dolazi iz pera Antonija Gramscija. Osobitost je Gramscijeva dvoslojnoga modela kulture to što on ne razlikuje dvije kulture po kvaliteti nego po odnosu moći. Već sam upozorila (1988) na to kako je Gramscijeva podjela na vodeću i podređenu kulturu i njihove međuodnose imala znatno jače odjeke u intelektualnim krugovima na europskome zapadu negoli u više ili manje dogmatiziranim etnologijama istočnoeuropskih, tj. nekadašnjih komunističkih zemalja. Talijanske intepretacije Gramscijeva dvoslojnoga modela kulture zanimljive su ne samo zato što ne pripadaju dogmatskom marksizmu nego i zato što ne stavljaju u prvi plan kvalitetu jedne ili druge kulture, one podređene ili one hegemonističke — nego upravo odnos među njima. Etnologija obiluje primjerima kulturnih dobara što vjekovima kruže među socijalnim slojevima, poniru (iz vodeće kulture u onu podređenu) i uzdižu se (iz podređene kulture u onu vodeću) i pritom se mijenjaju. Kad kažem kulturna dobra ne mislim samo na materijalna kulturna dobra nego i na ona duhovna; uostalom Gramsci, kao i gotovo pola stoljeća prije njega Antun Radić, narodnu kulturu i folklor gotovo identificiraju s pogledom na svijet.

U tekstovima uz i oko *Osnove*, koji se smatraju temeljem moderne hrvatske znanstvene etnologije, u Antuna Radića nedostaje razrada odnosa među dvjema kulturama. One su odvojene i među njima postoji jaz; utjecaji gospodske (= tuđinske, mehanizirane, urbane) kulture na onu seljačku a priori su negativni jer, kako on smatra, ne sadrže u sebi poruke nacionalnoga identiteta.

Takvo će gledanje kasnije omogućiti razvoj (čini mi se, ne osobito sretan) hrvatske etnologije, koja će gotovo redovito narodnu kulturu promatrati odvojeno od gospodske, kao da interakcija nije postojala i kao da dodir dviju kultura baš uvijek onečišćuje narodnu, izvornu, hrvatsku nacionalnu kulturu. Znamo, međutim, da baš iz gospodske ili više kulture, pa čak i one koja nosi stigm tuđinske, mogu doći poticaji koji će uroditi nadahnutim narodnim stvaralaštvom. Pojedini hrvatski etnolozi i etnologinje poput Marijane Gušić i Jelke Radauš-Ribarić, iako su znali naići na otpore, pokazali su, na primjer, utjecaje baroka na hrvatsku narodnu umjetnost koji nisu umanjili njezinu vrijednost, nego su je čak obogatili.

(3) Sam će Antun Radić na neočekivani način dodirnuti prvobitnu nedorečenost o odnosima među dvjema kulturama. To će se dogoditi u dvama nadahnutim esejima vezanim uz svadbene običaje.⁷ Očito je da kad

⁷ Na ovom mjestu mogla bi se napraviti digresija o izazovu opisivanja svadbenih narodnih običaja za hrvatske buduće političare. Tim se običajima, naime, nije bavio samo Antun Radić nego četrdesetak godina prije njega mladi Ante Starčević pišući *Nešto o pirnih običajih u Lici*, objavljeno u "Danici Ilirskoj" 1845. i potpisujući taj i

se iz teorije, pa i ideologije, prijeđe na interpretaciju etnografske građe, stvari počinju izgledati nešto drukčije.

U eseju objavljenom u *Prosvjeti* 1899. Radić analizira konavosku svatovsku zdravicu. U 16. knjizi njegovih sabranih djela (1938b) osim toga teksta tiskan je i članak *Naši narodni svatovi*, prenesen iz "Obzora" 1913. Ne treba previdjeti ni to da taj članak ima podnaslov: *kulturno-sociologijska studija*, što (ipak samo djelomično) objašnjava pomak u stajalištu i intepretaciji.

Osnovna je misao tih dvaju članaka, napisanih u rasponu od četrnaest godina, da zdravice i ukupni ceremonijal pučkih svadbenih običaja preslikava manire i odnose nekadašnjih viših slojeva, i to onih koji su pripadali narodnom plemstvu, a ne onih koji su se kasnije razvijali pod utjecajem "tuđinske" civilizacije.

Narodni naime naši svatovi nosili su još nedavno, a nose još i danas biljeg hrvatskoga boljarskoga, velikaškoga, gospodskoga života (Radić 1938b: 152).

Nakon istančane stilske analize konavoske svatovske zdravice Radić upozorava na one njezine elemente koji svjedoče o nekom starijem stanju i o višim društvenim slojevima:

Posve je naravska stvar, da je za postanak ovakove zdravice potrebno neko stalno imanje, pače imućvo. Tu je: tvrdo sljeme, vinogradi, konji, volovi, sablja, pače i svilen pas. U prvo vrieme — recimo za prvih naseoba, pa za ratova — riedki su bili, koji su sve ovo imali. To su mogli samo prvaci: vojvode, ili u Hrvata: banovi. Nazdravica nosi na mjestima još sada biljeg vojničkoga vremena: domaćinu se želi svaka sreća na mahnitu vrancu, u tiesnu klancu, sretan povratak domu.

Poznata je i posve naravna pojava, da se niži i siromašniji slojevi društva povadaju za bogatijima i višima. To osobito vriedi za svečanost i obrede. Ne mogu potanko o stvari govoriti, samo spominjem to: da se gotovo u svim našim svatbenim običajima svatovi zovu: gospoda svatovi, pače pojedinim se svatovima govori: gospodine: I svijetu to nije smiešno. Drugi je primjer u nas, što se mlada zove u mnogim krajevima: lada, t.j. vlada, vladika, vladarica. I kod drugih se slovjenskih naroda zove mlada u svatovima: kneginjom. Ovo, nam, mislim, dosta jasno tumači, zašto Konavljani zovu kod svečanosti domaćina — banom. To je prosto nasljedovanje nekadašnjih običaja u banskim dvorovima. Ova je pojava vrlo zanimljiva. Ona je jedan primjer, kako se kultura i njezini oblici radjaju i usavršuju u najvišim društvenim slojevima, pa se od njih sve dalje šire. Gdje su ovi viši društveni slojevi toliko snažni, da se drže svojih običaja, a ne

danas vrijedan doprinos hrvatskoj etnografiji anagramom svoga imena (V. Rastevčić). Zanimljivo je i to da je taj prilog u etnološkim publikacijama dvaput pretiskan: 1940. i 1978., a da nikad nije navedeno ime autora koji se krije iza pseudonima, što je još otkrio Josip Horvat (1940:68, 72).

nasljeđuju — jer im ni malo ne imponuju — tuđjih, tu se može reći, da narod ima svoju kulturu, svoje kulturne oblike. U nas je toga danas malo... (Radić 1938b:45).

Radić upozorava, dakle, na ono na što će etnologija i folkloristika obratiti pozornost tek u novije vrijeme, tj. na ceremonijal svatova koji se odvija po modelima ophođenja nekadašnjih viših staleža, ne na posljednjem mjestu i na međusobno oslovljavanje svatova. Čak i u naše doba svatovi se katkad u seljačkim sredinama oslovljavaju s "gospodo svatovi"; u hrvatskoj etnografskoj literaturi taj je podatak višekratno poznat.

Prenošenje manira viših društvenih slojeva u one niže moderni teoretičar kulture Norbert Elias (1976) smatra bitnim, čak presudnim dijelom europskoga civilizacijskog procesa koji ponajprije prodire s francuskoga dvora u šire krugove, a zatim se može pratiti diljem Europe.

Nije li Antun Radić zapazio i opisao takav proces u mikroklimi hrvatske narodne kulture? Ipak, tom je procesu priznavao vrijednost nositelja kulturnoga identiteta samo onda kad i ako su se viši slojevi othrvali vanjskim "tuđinskim" utjecajima. Nije pritom mislio da su i u "nekadašnja" vremena na manire i ophođenje hrvatskih velikaša i banova možda mogli utjecati pojedini izvanjski, strani pa i tuđinski običaji i navike. Ako ništa drugo između vremena hrvatskih banova i zapisa Radiću suvremenih konavoskih zdravica, koje ga toliko uzbudiše, minuo je već spomenuti barok. Prikazujući stavove Jurja Habelića u 17. stoljeću Josip Horvat napominje kako su se u to doba kupovale popularno pisane knjižice koje uče bonton (Horvat 1939:388). To je očito neki "tuđinski" bonton, ali kako možemo znati da i on nije utjecao na ponašanje ne samo viših i srednjih nego i nižih slojeva, pa bi se tragovi tih utjecaja mogli također raspoznati u narodnim običajima na prijelazu našega stoljeća. Dakle, i u narodnoj kulturi koja se istražuje u Radićevo, pa čak i u naše vrijeme.

Ne treba, međutim, prešutjeti razliku između Eliasa i Radića u poimanju pojmova "kultura", odnosno "civilizacija". Elias dokazuje kako je pojam civilizacija zapravo francuska inačica za oznaku onih procesa koje njemačka literatura naziva kulturnima; za Radića kultura je izvorno narodna, a civilizacija je nešto drugo: ona označuje tehnički i urbani razvoj, te čak može spriječiti u razvoju i uništiti "postojeću, domaću, samoniklu kulturu" (Radić 1938b:171).

Danas, naravno, drukčije mislimo o "tuđem" utjecaju u interakcijama kulture. Ponekad možda i moramo žaliti što tih europskih utjecaja na naše pučke slojeve nije bilo i više, jer znamo da takvi utjecaji ne ugrožavaju nacionalni identitet. Odnos etničkog identiteta i kulture (pa i jezika) mnogo je složeniji nego što se to nekada mislilo. Osjećaj etničke pripadnosti baš se i rađa na rubovima, ondje gdje dolazi do dodira s

drugim etnosom, s drukčijim mentalitetom pa i s drugim socijalnim slojevima.

Uza sve to ili baš zbog toga korisno je obratiti pozornost ovoj Radićevoj, nešto drukčijoj od one u uvodu *Osnove*, interpretaciji narodne kulture i običaja. Naziranje sadržano u analizi svadbenih običaja razlikuje se u dvjema točkama od onoga iskazanoga prethodno o dvjema kulturama: ondje je bilo rečeno da među dvjema kulturama postoji jaz (a u Radićeva uzora J. Micheleta riječ je o jazu i o međusobnoj mržnji); nadalje, ondje su gospoda shvaćena kao negativan činitelj nacionalne svijesti, jer da su u procesu civilizacije i radi političkih ciljeva odnarođena. Ovdje se pak ne govori o mržnji nego o plodotvornom nasljeđivanju od gospode, doduše nešto drukčije, tj. "prave", nacionalne gospode uz pomoć koje je tek moguća nacionalna identifikacija.

U suvremenoj historijskoj znanosti često se citira djelo Eugena Webera naslov kojega po ideji što je izriče kao da je posuđen od Antuna Radića: *Peasants into Frenchmen*. Taj autor iscrpno prikazuje sve činitelje procesa mijene narodne kulture i promjene mentaliteta koje pridonose nacionalnoj integraciji, tj. procesa u kojem su se seljaci diljem francuskih mjesta i pokrajina pretvorili u Francuze.⁸ Postojanje dviju kultura taj autor promatra tijekom povijesti: u Francuskoj su se nakon 1650. kultura elita i kultura masa razdvojile jer su elite i gradski slojevi brže usvajali racionalističke ideje. Tijekom razvitka sve jačih komunikacija između sela i grada racionalizam će oko 1880. prodrijeti u seljačke mase. Tada će se početi gubiti razlika među dvjema kulturama i upravo će to pridonijeti nacionalnoj integraciji (Weber 1976:495).

Duboko uvjeren u vrijednost naroda i pučke kulture Antun Radić tu kulturu ipak nije dosljedno promatrao izolirano, kao što bi se to moglo zaključiti na temelju njegove dvoslojne definicije. Težeći za novim subjektom politike, pa onda nastojeći da ne samo seljačke mase nego i "gospoda", građani "nauče" nacionalni identitet (ili obrazac nacionalnoga identiteta što ga je on svojom političkom djelatnošću nudio), nije mogao a da ne uoči dva socijalna sloja. Upozorio je na jaz među njima i na njihovu međusobnu otuđenost. Istodobno je morao opaziti i uvažiti društvenu interakciju i na gospodarskoj i na simboličkoj razini. Smatrao je da su se u nas dvije kulture odvojile u 15. stoljeću nakon kojega se više nije pojavila "... jedna izrazita snažna struja" koja bi mogla "... duh udahnuti, stil stvoriti, pečat udariti cijelomu životu jednoga naroda..." (Radić 1938b:154). Zato je kulturno pa i politički značajne odjeke društvene interakcije nalazio tek u povijesnoj dubini.

⁸ Weber opisuje i dokumentira zapravo ono što je Jules Michelet (u doba koje će Weber kasnije istraživati) preporučivao, tj. da je potrebno "učiti Francusku" (1930:56 i dalje).

"Toplina je u dubini", misleći na narod pisao je Radićev uzor Jules Michelet (v. Barthes 1978:124), jedan od onih svjetskih mislilaca i povjesničara koji su umjesto junaka i događaja u 19. stoljeću u povijesnu znanost uveli "narod". A ti se pogledi, uostalom, podudaraju s počecima europske znanstvene etnologije, nastanak koje je u Hrvatskoj neosporna zasluga Antuna Radića.

Da, ali tko je sve narod, koliko razina ima dubina i na kojim se povijesnim interakcijama zasniva hrvatska narodna kultura, to jest kakav je odnos kulture i nacionalnoga identiteta, pitamo mi sadašnji?

Složila bih se s ocjenom Dinka Tomašića kako Antun Radić "nije dospio da svede svoje misli u jedan znanstveni formalni sistem", kao i s napomenom da je prigodničnost oznaka njegova rada. Kako zaključuje Tomašić (1940:31):

Rad u pravcu čovječnosti i izgrađivanju jednog boljeg svijeta na temeljima naše narodne kulture, to je ono u čemu Antun Radić nalazi i pravi smisao hrvatstva, trajni i opće i ljudski sadržaj hrvatske nacionalne misli.

Zato mi se činilo korisnim slijediti teorijske hipoteze Antuna Radića zajedno s njegovim političkim naporima. U tom svjetlu njegovu teoriju o dvjema kulturama moguće je razumjeti kao okvir za istraživanje međuodnosa nacionalnoga i kulturnoga identiteta.

NAVEDENA LITERATURA

- Barthes, Roland. 1989. *Michelet*, Guida editori, Napoli. Drugo izdanje.
- Burke, Peter. 1991. *Junaci, nitkovi i lude. Narodna kultura predindustrijske Evrope*. Zagreb: Školska knjiga.
- Elias, Norbert. 1976. *Über den Prozess der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Grignon, Claude, Passeron Jean-Claude. 1989. *Le savant et le populaire. Misérabilisme et populisme en sociologie et littérature*. Paris: Gallimard, Le Seuil.
- Herceg, Rudolf. 1941. *Etnografija i etnologija kao znanosti. Seljačka sloga kao pokret. Predavanje na Etnografskom tečaju 29.11.1940*. Zagreb.
- Horvat, Josip. 1939. *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*. Zagreb: Velzek.
- Horvat, Josip. 1990 (1940). *Ante Starčević*. Zagreb: Nakladni zavod matice Hrvatske.
- Michelet, Jules. 1930. *L'Humanité*. Knjiga 5. Paris: Bibliothèque Larousse.
- Radić, Antun. 1898. "J. Michelet (1798-1897): Le Peuple". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 2/2:183-202.

- Radić, Antun. 1936. *Narod i narodoznanstvo. Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu. Prigovori i odgovor. Narod o sebi. Narod. Narodni izvor Lucićevoj "Robinji". Izvještaj o putovanju po Bosni i Hercegovini. Siniji prilozi. Referati. Bibliografija. Književne novosti. Sabrana djela dra Antuna Radića* 1. Dr. Vladko Maček i Rudolf Herceg, ur. Zagreb: Seljačka sloga.
- Radić, Antun. 1938a. *Za seljačku politiku. Hrvatski Narod 1905, Hrvatske Novine 1905/6, Pučka politika. Sabrana djela* 9. Dr. Vladko Maček i Rudolf Herceg, ur. Zagreb: Seljačka sloga.
- Radić, Antun. 1938b. *Kulturni vidici. Razprave i feljtoni. Sabrana djela dra Antuna Radića* 16. Dr. Vladko Maček i Rudolf Herceg, ur. Zagreb: Seljačka sloga.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 1988. "Teorija o dvije kulture". U *Etnologija naše svakodnevice*. Zagreb: Školska knjiga, 47-61.
- Tomasevich, Jozo. 1955. *Peasants, Politics and Economic Change in Yugoslavia*. Stanford: Stanford University Press.
- Tomašić, Dinko. 1940. "Sociološka misao Antuna Radića". U *Svjetski mir na novim socijalnim temeljima*. Zagreb: Klub ABC.
- Weber, Eugene. 1976. *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France, 1870-1914*. Stanford: Stanford University Press.

ANTUN RADIĆ'S HYPOTHESIS ON TWO CULTURES AND CROATIAN ETHNOLOGY

SUMMARY

Antun Radić's hypothesis on the culture of gentlemen and the culture of peasants makes, together with his questionnaire for studying folk life ("The Basis for Collecting and Studying Material on Folk Life"), the basis of Croatian modern ethnology. In this paper, the hypothesis is not only studied for its ethnological significance but also as a part of its author's political activity. Antun Radić founded the Croatian Peasant Party together with his brother Stjepan; the Party was very influential during the first half of the twentieth century. He was important figure in the ideology of the Party, whose aim was to convert peasants into politically enlightened Croats.

Besides that, the paper views Antun Radić's European role-models (J. Michelet) that influenced his construction of the Croatian ethnological paradigm.

The author interprets the relationship between the two cultures, the gentlemen's and the peasants', as ambivalent. On the one hand, he warns about the gap between the gentlemen who lost their national identity and the Croatian peasants that are, according to him, the carriers of the original national culture. On the other hand, he describes the phenomena of the transmission of the cultural heritage of the upper national strata to the peasants.

Radić's assumptions about two cultures is therefore possible to be understood as a frame for the research of the complex mutual relationship between national and cultural identities.

(Translated by Sanja Kalapoš)

Keywords: ethnology, Antun Radić